

Erik Hobsbawm

Kina under Mao

Nationalencyklopedin (1998) om Hobsbawm:

Hobsbawm, Eric, f. 1917, brittisk historiker, professor vid University of London 1970–82. H. är en av de ledande forskarna inom den brittiska marxistiska traditionen med dess starka inslag av kulturanalys. H:s utgångspunkt är en ekonomisk-historisk analys av den brittiska industrialiseringen och dess inflytande på arbetarklassen (*Industry and Empire*, 1968). I *Primitive Rebels* (1959) och *Labouring Men* (1964) undersöker han arbetarnas livsvillkor och protester ur deras eget perspektiv. H:s stora syntes över modern tid presenteras i *The Age of Revolution: Europe, 1789–1848* (1962; ”Revolutionens tidsålder”), *The Age of Capital, 1848–1875* (1975; ”Kapitalets tidsålder”), *The Age of Empire, 1875–1914* (1987; ”Imperiernas tidsålder”) och *The Age of Extremes, 1914–91* (1994; ”Ytterligheternas tidsålder”).

Den brittiske historikern Eric Hobsbawms monumentala arbete om främst västerlandets historia, där *Ytterligheternas tidsålder* ingår som fjärde volym, har rönt stor uppmärksamhet och översatts till många språk, inklusive svenska. Därför bör det vara av intresse vad han har att säga om den kinesiska revolutionen. Det följande bokutdraget handlar om utvecklingen i Kina från kommunisternas maktövertagande till Maos död.

Ur E.J. Hobsbawm, *Ytterligheternas tidsålder* s. 526-32

När de [kommunisterna] tog makten i Kina 1949 efter att nästan föraktfullt ha svept Guomindangs styrkor åt sidan i ett kort inbördeskrig, var de för alla utom för de flyende resterna av Guomindangregimen Kinas lagliga regering, de kejserliga dynastiernas sanna arvtagare efter ett fyrtioårigt interregnum. Och det var desto lättare för dem att bli accepterade i den rollen eftersom de var ett marxist-leninistiskt parti med ett sådants erfarenheter och därför kunde skapa en riksomfattande, disciplinerad organisation som förde ut regeringens politik från centrum till de avlägsnaste byarna i det jättelika landet — vilket ett riktigt kejsardöme enligt de flesta kineser borde göra. *Organisation* snarare än doktrin var den leninistiska bolsjevismens viktigaste bidrag till att förändra världen.

Men kommunisterna var naturligtvis mer än ett pånyttfött kejsardöme, även om de utan tvivel drog nytta av den långa kontinuiteten i den kinesiska historien som både bestämde hur vanliga kineser förhöll sig till en regering som åtnjöt ”himlens mandat” och hur de som styrde Kina betraktade sitt uppdrag. Det finns inget annat land där man i politiska debatter inom ett kommunistiskt system kunde hänvisa till vad en lojal mandarin hade sagt till Mingkejsaren Chia-ching på 1500-talet¹. Det var detta en cynisk gammal Kinakännare — Londontidningen *Times*

¹ Jfr artikeln ”Hai Rui klandrar kejsaren” i *Folkets dagblad* 1959. Samme författare (Wu Han) författade 1960 librettot till en klassisk Pekingopera, Hai Ruis avsked, som några år senare var den händelse som utlöste ”kulturrevolutionen” (Leys, 1977, s. 30, 34).

korrespondent — menade på 1950-talet när han chockerade sina åhörare, bland annat författaren själv, genom att hävda att det inte skulle finnas kvar någon kommunism på 2000-talet utom i Kina, där den skulle överleva som den nationella ideologin. För de flesta kineser var detta en revolution som i första hand var en restauration: av ordning och fred, av välfärd, av ett statsskick med ämbetsmän som återopade sig på prejudikat från Tangdynastin, av det stora kejsardömet och den stora civilisationens stolthet.

Och under de första åren var det just detta de flesta kineser tyckte sig få. Böndernas spannmålsproduktion steg med mer än 70 procent mellan 1949 och 1956 (*China Statistics*, 1989, s. 165), förmodligen beroende på att de fortfarande lämnades i stort sett i fred, och även om Kinas intervention i Koreakriget 1950-52 orsakade en allvarlig panik väckte den kinesiska kommunistarméns förmåga att först besegra det mäktiga USA och sedan hålla det stänges automatiskt beundran. Planering för utveckling av industri och utbildning inleddes i början av 1950-talet. Men mycket snart kom den nya Folkrepubliken under den nu obestridda och obestridda ledaren Mao att uppleva två decennier av i huvudsak självförvållade katastrofer som den store rorsmannen orsakade. Från och med 1956 ledde de hastigt försämrade relationerna med Sovjetunionen, som 1960 kulminerade med den högljudda brytningen mellan de båda kommunistmakterna, till att Moskva drog tillbaka viktigt tekniskt och annat materiellt bistånd. Detta var emellertid snarare en komplikation än den främsta orsaken till det kinesiska folkets Golgatavandring som markerades av de tre viktigaste korsvägsstationerna: den ytterst snabba kollektiviseringen av småbruken 1955-57, ”Det stora språnget” inom industrin 1958, som följdes av den stora hungersnöden 1959-61, förmodligen den värsta svältkatastrofen under 1900-talet², och den tioåriga ”kulturrevolutionen” som upphörde efter Maos död 1976.

Det anses allmänt att dessa katastrofala djupdykningar först och främst förorsakades av Mao, vars politiska linje ofta hälsades med olust i partiets ledarskap och ibland — inte minst i fråga om ”Det stora språnget” — med ett öppet motstånd som han bara kunde besegra genom att dra igång ”kulturrevolutionen”. Men katastroferna är omöjliga att begripa om man inte tar hänsyn till egenheterna hos den kinesiska kommunismen, till vars språkrör Mao utnämnde sig själv. Till skillnad från den ryska kommunismen hade den kinesiska så gott som ingen direkt förbindelse med Marx och marxismen. Den var en rörelse från tiden efter 1917 och kom fram till Marx via Lenin, eller rättare sagt via Stalins ”marxism-leninism”. Mao tycks ha skaffat sig så gott som hela sin kunskap om marxistisk teori ur det stalinistiska verket *Sovjetunionens kommunistiska partis [b] historia: Kortfattad kurs* från 1939 [1938]. Men under den marxist-leninistiska ytan låg en högst kinesisk utopism — och detta var mycket uppenbart vad gäller Mao personligen som aldrig hade varit utanför Kina innan han blev statsöverhuvud och vars intellektuella mognad var en rent inhemsk produkt. Utopismen hade naturligtvis beröringspunkter med marxismen: alla socialrevolutionära utopier har något gemensamt och Mao tog säkert helt uppriktigt fasta på de sidor hos Marx och Lenin som passade ihop med hans egen vision och använde dem för att underbygga den. Men hans syn på idealsamhället som skulle hållas samman av ett totalt samförstånd och där, som det har sagts, ”individens totala självförnekelse och totala uppgående i kollektivet [är] det högsta goda... ett slags kollektivistisk mysticism”, går stick i stäv mot den klassiska marxismen som åtminstone i teorin och som sitt slutliga mål föreställde sig individens totala befrielse och självförverkligande (Schwartz, 1966). Det karakteristiska eftertrycket på an-

² Enligt den officiella kinesiska statistiken hade landet 672,07 miljoner invånare år 1959. Hade den naturliga befolkningstillväxten från de föregående sju åren, dvs. minst 20 per 1.000 om året (eller närmare bestämt ett genomsnitt av 25,7 per 1.000) fortsatt skulle man kunna räkna med att Kinas befolkning 1961 skulle ha varit 699 miljoner. I själva verket var den 658,59 miljoner, dvs. 40 miljoner färre än man kunde ha väntat sig (*China Statistics*, 1989, tabell T 3.1 T 3.2).

dens förmåga att förverkliga idealsamhället genom att omdana människan tar visserligen fasta på Lenins och längre fram Stalins tro på den medvetna handlingen och det ideella arbetet men går mycket längre än så. Trots all sin tro på den politiska handlingens och det politiska beslutets betydelse tappade Lenin aldrig ur sikte — hur skulle han ha kunnat göra det? — det faktum att de materiella villkoren sätter snäva ramar för handlingens effektivitet, och själve Stalin erkände att det fanns vissa gränser för hans makt. Men utan tron på att ”subjektiva krafter” var allsmäktiga, att människan *kunde* försätta berg och ta himlen med storm om hon ville, skulle de vansinniga inslagen i Det stora språnget vara otänkbara. Experter talade om vad som kunde och inte kunde göras, men det var bara den revolutionära glöden som kunde övervinna alla materiella hinder och tanken som kunde förändra materien. Att vara ”röd” var alltså inte bara viktigare än att vara expert, det var ett alternativ till det. 1958 skulle en samstämd våg av entusiasm industrialisera Kina genast, hoppa över tidsåldrarna och in i framtiden när kommunismen genast skulle träda i full kraft. De oräkneliga små enkla ugnar på bakgårdarna med vars hjälp Kina skulle fördubbla sin stålproduktion på ett år — och faktiskt mer än trefaldigade den före 1960, innan den sjönk igen 1962 till mindre än den hade varit före Det stora språnget — stod för den ena sidan av omvandlingen. De 24.000 ”folkkommunerna” av bönder som inrättades på så kort tid som två månader 1958, står för den andra sidan. De var totalt kommunistiska, inte bara i den bemärkelsen att alla sidor av bondelivet kollektiviserades, även familjelivet — gemensamma daghem och matsalar som befriade kvinnorna från hushållsarbetet och barnomsorgen så att de kunde skickas ut i regementen på åkrarna — utan också i den bemärkelsen att de gratis tillhandahöll sex bastjänster som skulle göra löner och penninginkomster obehövliga. De sex tjänsterna var mat, sjukvård, utbildning, begravingar, hårklippningar och biografier. Detta fungerade självfallet inte. Inom några månader hade passivt motstånd tvingat regimen att överge de mer extrema sidorna av systemet, dock inte innan de (liksom Stalins kollektiviseringskampanj) med benäget bistånd från naturen hade orsakat hungersnöden 1960-61.

Denna övertygelse om viljans makt att förändra grundade sig på sätt och vis på en mer specifik åsikt hos Mao, hans tro att ”folket” var berett att förändras och alltså deltaga kreativt och med hela den traditionella kinesiska intelligensen och rådigheten, i den stora frammarschen. Det var en konstnär i grund och botten romantiska åskådning, om än inte någon vidare framstående konstnär, enligt dem som kan bedöma den poesi och kalligrafi han tyckte om att skriva. (”Inte lika dåligt som Hitlers måleri men inte lika bra som Churchills”, enligt den brittiske orientalisterna Arthur Waley, som använde måleriet som analogi till poesin.) Denna övertygelse fick honom att strunta i de skeptiska och realistiska råden från andra kommunistiska ledare och uppmana den gamla elitens intellektuella att frikostigt bidra med sina gåvor i ”de hundra blommornas kampanj” 1956-57, eftersom han utgick från att revolutionen, eller kanske han själv personligen, redan hade förändrat dem. (”Låt hundra blommor blomma, låt hundra tankeskolor tävla.”) När detta utbrott av fritt tänkande, såsom mindre inspirerade kamrater hade förutspått, visade sig brista i samstämmig entusiasm för den nya ordningen, bekräftades Maos medfödda misstro mot de intellektuella som sådana, en misstro som skulle ta sig spektakulära uttryck under den tio år långa Kulturrevolutionen när den högre utbildningen praktiskt taget helt upphörde och de intellektuella som redan fanns omskolades i massiv skala med hjälp av tvångsmässigt kroppsarbete på landsbygden³. Maos förtroende för bönderna, som uppmanades lösa alla produktionsproblem under det

³ 1970 fanns det sammanlagt 48.000 studenter på alla Kinas ”institut för högre utbildning”, på landets tekniska skolor (1969) fanns det 23.000 och på lärarseminarierna (1969) 15.000. Bristen på uppgifter om forskarstudenter antyder att några sådana över huvud taget inte fanns. 1970 började inte fler än 4.260 ungdomar studera naturvetenskap på instituten för högre utbildning och så få som 90 började studera samhällsvetenskap. Detta i ett land som på den tiden hade 830 miljoner invånare (*China Statistics*, tabell T17.4, T17.8, T17.10).

stora språngets dagar enligt principen ”låt alla skolor [dvs. av lokala erfarenheter] tävla”, rubbades emellertid inte. Mao var nämligen — och detta var ännu en sida av hans tänkande som stödde sig på det han tolkade in i den marxistiska dialektiken — bergfast övertygad om att kamp, konflikt och starka motsättningar var av oumbärlig betydelse, inte bara för livet utan också för att förhindra ett återfall till det tillstånd det gamla kinesiska samhället hade befunnit sig i där själva hävdandet av oföränderlig kontinuitet och harmoni var en svaghet. Revolutionen, själva kommunismen, kunde bara räddas undan en degeneration till stagnation av en ständigt förnyad kamp. Revolutionen fick aldrig upphöra.

Det säregna med den maoistiska politiken var att den var ”på en och samma gång en extrem form av modernisering och en partiell återgång till traditionella mönster”, mönster som den faktiskt i stor utsträckning litade till, för det gamla kinesiska kejsardömet kännetecknades åtminstone under de perioder då kejsarens makt var stark och säker och därför legitim, av härskarens envælde och undersåtarnas underkastelse och lydnad (Hu, 1966, s. 241). Blotta faktum att 84 procent av de kinesiska bondehushållen stillatigande hade funnit sig i att bli kollektiviserade på ett enda år (1956), tydligen utan några av de konsekvenser den sovjetiska kollektiviseringskampanjen fick, talar för sig självt. Den första, ovillkorliga prioriteten var industrialiseringen som följde den sovjetiska modellen med tyngdpunkten på den tunga industrin. De blodiga absurditeterna från det stora språngets dagar berodde först och främst på övertygelsen, som den kinesiska regimen delade med den sovjetiska, att jordbruket både måste underhålla industrialiseringen och sig självt utan att några resurser avleddes från industrin till jordbruket. Detta betydde i praktiken att ”moraliska” incitament fick ersätta ”materiella”, vilket i sin tur betydde att de nästan obegränsade mängder av mänsklig muskelkraft som fanns att tillgå i Kina fick ersätta den obefintliga teknologin. På samma gång förblev landsbygden basen i Maos system vilket den hade varit ända sedan gerillatiden, och det var också till landsbygden större delen av industrin lokaliserades i den kinesiska modellen, till skillnad från i den sovjetiska. Till skillnad från Sovjetunionen upplevde Kina ingen omfattande urbanisering på Maos tid. Det var först på 1980-talet som lantbornas andel av befolkningen sjönk under 80 procent.

Hur mycket vi än chockeras av resultaten av de tjugo åren av maoism med sin kombination av å ena sidan en omänsklighet och upplysningsfientlighet i stor skala och å andra sidan de surrealistiska och absurda anspråk som uppställdes för den gudomliga ledarens tankars räkning, får vi inte glömma bort att kineserna i jämförelse med de utarmade invånarna i tredje världen hade det gott ställt. I slutet av Maotiden låg den genomsnittliga kinesiska livsmedelskonsumtionen (mätt i kalorier) strax ovanför medianen för världens alla länder, ovanför siffran för 14 länder i Sydamerika, 38 i Afrika och ungefär mitt bland de asiatiska — långt ovanför alla länder i Syd- och Sydostasien utom Malaysia och Singapore (Taylor/Jodice, 1983, tabell 4.4). Förväntad återstående livslängd vid födseln steg från 35 år 1949 till 68 år 1982, framför allt tack vare en dramatisk och — bortsett från under hungersnödens år — kontinuerlig sänkning av mortaliteten (Liu, 1986, s. 323-24). Eftersom Kinas befolkning trots den stora hungersnöden steg från c:a 540 till c:a 950 miljoner mellan 1949 och Maos död måste ekonomin tydligen ha lyckats livnära dem — strax ovanför nivån från början av 1950-talet — och den förbättrade deras tillgång till kläder marginellt (*China Statistics*, tabell T15.1). Utbildningen, även den på grundskolenivå, blev visserligen lidande både under hungersnöden, då antalet elever sjönk med 25 miljoner, och under kulturrevolutionen, då det sjönk med 15 miljoner, men det går inte att förneka att det vid tidpunkten för Maos död var sex gånger så många barn som gick i grundskolan som det hade varit när han kom till makten — dvs. skolgången låg på 96 procent, att jämföra med under 50 procent så sent som 1952. Visserligen var fortfarande 1987 mer än en fjärdedel av folket över tolv års ålder analfabeter eller ”halvlitterata” — bland kvinnor var siffran hela 38 procent — men

då får vi inte glömma att det är ovanligt svårt att lära sig att läsa och skriva på kinesiska och man kan inte räkna med att mer än en tämligen liten del av de 34 procent av folket som var födda före 1949 hade skaffat sig de färdigheterna fullt ut (*China Statistics*, s. 69, 70-72, 695). Kort sagt: även om resultaten från Maotiden kanske inte imponerar på skeptiskt inställda västerländska observatörer — det var många som inte var det minsta skeptiska — skulle de säkerligen ha tett sig imponerande för t ex indiska eller indonesiska observatörer och de kanske inte heller tedde sig så nedslående för de fyra femtedelar av kineserna som bodde isolerade på landsbygden och inte hade högre förväntningar än deras fäder hade haft.

Det gick dock inte att förneka att Kina internationellt sett hade tappat mark sedan revolutionen, inte minst i förhållande till sina ickekommunistiska grannar. Landets ekonomiska tillväxt per capita var visserligen imponerande under Maotiden (1960-75) men lägre än den var i Japan, Hong Kong, Singapore, Sydkorea och Taiwan — för att nämna de östasiatiska länder som kinesiska observatörer säkerligen höll ögonen på. Landets totala BNP må ha varit oerhört stor, men den var bara jämförbar med Kanadas, mindre än Italiens och inte mer än en fjärdedel av Japans (Taylor/Jodice, tabell 3.5, 3.6). Den katastrofala sicksackkurs som den store rorsmannen hade satt sedan mitten av 1950-talet kunde inte ha fortsatt om inte Mao 1965 med militärens stöd hade dragit igång en anarkistisk, till en början studentledd rörelse av unga ”rödgarden” mot partiets ledarskap, som i det tysta hade ställt honom i skuggan, och mot intellektuella av alla slag. Detta var den stora kulturrevolutionen som förhärjade Kina för en tid tills Mao kallade in armén för att återställa ordningen och märkte att han trots allt var tvungen att återupprätta något slags partikontroll. Mao hade emellertid uppenbarligen ena foten i graven och utan honom hade maoismen mycket litet äkta stöd. Den överlevde inte hans död 1976 och den nästan omedelbart följande arresteringen av ”De fyras gäng”, ultramaoisterna som anfördes av ledarens änka, Jiang Qing. Under den pragmatiska Deng Xiaopings ledning slog man genast in på en ny kurs.

Lästips – mer om Kina

Se [Kina](#) och dess undermenyer (där även *Kina efter Mao* innehåller texter som är relevanta i sammanhanget)